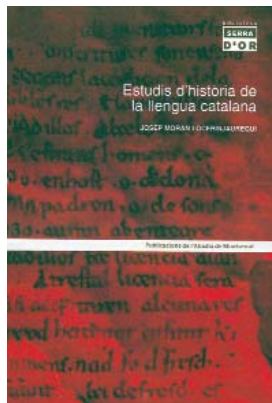

Estudis d'història de la llengua catalana

Josep Moran i Ocerinjauregui, *Estudis d'història de la llengua catalana*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 2004.

Estic convençut que hi ha moltes persones cultes interessades per saber quan va ser que el català accedí a l'escriptura o, dit d'una altra manera, quan es va escriure el primer text en llengua catalana; de ben segur que al nostre país hi ha també persones desconcertades davant la confusió que en determinats ambients de les terres valencianes s'ha creat a propòsit del mot *català*, emprat com a denominació de la llengua que compartim els catalans i els valencians que parlem en català. A part d'aquests dos temes tan interessants, és probable també que hi hagi persones que amb motiu de la celebració enguany del centenari del naixement del gran lingüista Joan Coromines (1905-1997) se sentin interessades per saber què va aportar aquest erudit al coneixement de la gramàtica històrica catalana. Aquests aspectes que acabo d'anotar són tan sols alguns del temes que, de manera realment brillant, estudia el professor Josep Moran dins aquest volum miscel·lani que amb pulcritud acaba d'editar Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Josep Moran (Barcelona, 1944) és professor titular de la Universitat de Barcelona, membre del IEC i director de la seva

Oficina d'Onomàstica, com també autor d'alguns dels estudis més importants de lingüística històrica i d'onomàstica catalanes publicats des de 1990 endavant (*Les homilies de Tortosa*, 1990; *Repertori d'antònims catalans*, juntament amb Jordi Bolòs, 1994; *Treballs de lingüística històrica catalana*, 1994; *Estudis d'onomàstica catalana*, 1995; *Diccionari etimològic manual*, amb Joan A. Rabella, 1999; també amb Joan Anton Rabella, *Primers textos de la llengua catalana*, 2001; entre altres).

Penso que constitueix un veritable encert haver aplegat els quinze treballs que componen aquest volum en una edició pulcra i fàcil de consultar, atès que es trobaven dispersos en revistes especialitzades o miscel·lànies erudites no sempre fàcils de localitzar.

L'obra lingüística de Moran té, segons el meu parer, una rara virtut: és capaç de combinar la investigació sobre temes erudits amb una gran capacitat i claredat expositiva –sense que es produeixi solució de continuïtat–, cosa que fa que la lectura del conjunt de treballs d'aquest volum de *Estudis d'història de la llengua catalana* constitueixi un veritable plaer.

Aquí no dispo de l'espai per a glossar els quinze treballs de l'obra, però penso que els lectors de LLENGUA NACIONAL poden tenir un interès especial a conèixer quins són «Els primers documents en llengua catalana», més enllà del «mite» de les *Homilies d'Organyà* (que des de fa anys és l'únic text que se cita en els manuals escolars). Moran explica: «El català, com totes les llengües romàniques, va néixer com a conseqüència de l'evolució del llatí vulgar local. Aquesta evolució respon a un procés natural, que en aquest cas tenia de referent el llatí clàssic –el llatí ensenyat a les escoles–, que romangué inamovible almenys com a model gramatical. L'evolució constant de la parla col·loquial o vulgar incrementà progressivament la diferència entre aquest nivell d'ús corrent i el model esmentat durant el baix Imperi romà i encara més després de la caiguda de l'Imperi d'occident, de manera que molt aviat, i com a

conseqüència d'una veritable revolució lingüística, fonètica i morfosintàctica, el llatí, de fet, desaparegué com a llengua viva i donà pas a les diferents llengües romàniques. Aquestes, però, al començament no s'aplicaren en la documentació, puix que el llatí, après a les escoles, episcopals o monàstiques, continuà essent l'única llengua escrita, com ho era també en els territoris de parla germànica de l'Imperi carolíngi» (pp. 32-33). A partir de principis del segle VII, en diversos indrets de l'antic Imperi romà, comencen a aflorar en textos llatins testimonis de mots que delaten que ha aparegut una nova realitat lingüística que ja no era llatí: són els vulgars romànics. A Catalunya, aquest fet es produí durant l'època del domini visigòtic, de manera que, quan s'esdevingué la reconquesta carolíngia (Barcelona, any 801), la nostra llengua ja havia d'existir, tot i que, per raó de l'escassetat de documents d'aquest període a casa nostra, no en tenim pràcticament testimonis. El mot del llatí clàssic *podium* ja havia fer un camí llarguíssim quan apareix com a *Puio* 'puig' en un document redactat en llatí l'any 857. El català s'obrirà camí amb moltes dificultats en un món escrit dominat absolutament pel llatí. Els primers documents conservats són textos de caràcter feudal (juraments, greuges, acords de pau i treva, traduccions fragmentàries del *Liber iudiciorum*); serà en el que podríem anomenar un segon moment històric que apareixeran les famoses *Homilies d'Organyà*, que donà a conèixer Joaquim Miret l'any 1904 i que són una traducció d'unes homilies escrites en provençal dels primers anys del segle XIII; però no serà fins a la darrera part d'aquest segle XIII que, amb l'obra de Lull i Desclos, el català haurà esdevingut una llengua plenament dúctil, capaç d'expressar-se en narracions de caràcter històric, religiós o literari d'una força impressionant. El camí ha estat molt difícil, tal com ho mostra Moran detalladament en l'erudit i interessant estudi que dins aquest mateix volum dedicà a un fragment d'una traducció catalana feta en territori pirinenc

d'una compilació de lleis visigòtiques que es pot datar cap a l'any 1150.

El gentilici *català*, d'etimologia molt incerta, servia per a designar un poble que tenia unes característiques diferents de les dels seus veïns de l'Imperi franc, al qual havia pertanyut. Moran documenta que la primera aparició del mot *catalani* es troba en un document del monestir de Banyoles de l'any 917. Durant el segle XIII, amb les conquestes de Jaume I, els dominis del comte de Barcelona i rei d'Aragó s'estendran als territoris dels regnes de Mallorca i de València, que assoliran personalitat política pròpia i igualtat de drets amb els territoris més antics dels comtes-reis. Josep Moran explica: «Si a Catalunya els sentits ètnic, originari, i políticoterritorial [sic] del nom català coincidiren tot i que, aquesta coincidència ja no es produiria en endavant en els nous territoris conquerits repoblats per catalans, on a més de la denominació ètnica originària, és a dir, "nacional" de catalans, apareixeria una denominació políticoterritorial –bàsicament mallorquí (o menorquí i eivissenc) i valencià–, que se sobreposava en aquest sentit a l'original de català, de manera que aquesta denominació restava circumscrita territorialment al principat de Catalunya» (p. 111). L'Autor demostra que ens trobem davant un cas d'unitat nacional –que s'expressava en una formulació llampant: «ser de nació catalana»– però de diversitat político-territorial –ser valencià, mallorquí, menorquí o eivissenc–; així, en l'edició castellana feta a València (1539) de les poesies d'Ausiàs Marc, es diu que el poeta és un «cavallero valenciano de nación catalana» o bé que la llengua de sant Vicent Ferrer, valencià fill de pare mataroní, sigui «lingua Valentina ['valenciana'] seu Cathalonica ['o catalana']».

El conjunt de treballs d'aquesta obra tan interessant de Josep Moran demostra que l'estudi de la història de la llengua i de la cultura catalanes és extraordinàriament útil per a aclarir el nostre present. ♦

JOAN FERRER I COSTA